

Najaarssymposium van de Van Oosbreestichting 2015

Voorwoord

Op zaterdag 7 november 2015 organiseerde de Van Oosbreestichting een bijeenkomst waarin de aanwezigen onder leiding van enkele inleiders op zoek gingen naar de betekenis van de begrippen religie, humanisme en zingeving en naar de overlap van deze drie begrippen. Op deze wijze heeft de stichting getracht deze begrippen, die een belangrijke rol gaan spelen in de nadere plaatsbepaling van het Apostolisch Genootschap, voor eenieder te verlevendigen. Het symposium werd gehouden in het gebouw van het Apostolisch Genootschap in Amersfoort. De organisatie was in handen van Jacques Dijkgraaf, Jan Koek en ondergetekende. Hans Tiemersma, voorganger van de gemeenschap Breda van het Apostolisch genootschap, was dagvoorzitter.

Er waren vier inleiders die elk vanuit hun achtergrond gedurende ongeveer een kwartier een inleiding hielden. In de daaropvolgende pauze was er gelegenheid voor de ongeveer 180 aanwezigen om vragen aan de inleiders in te leveren. Een aantal van deze vragen werd daarna beantwoord. Dit artikel bevat teksten van de inleidingen en de discussie.

De vier inleiders waren:

Boris van der Ham, voorzitter van het Humanistisch Verbond.

Wies Houweling, algemeen secretaris van Vrijzinnigen Nederland.

Robin R. Brouwer, joods filosoof en docent.

Dick Janknegt, voormalig districtsvoorganger van het Apostolisch Genootschap.

In hun inleiding hebben de sprekers de specifieke kenmerken van de drie begrippen religie, humanisme, zingeving nader geduid en hebben ze aandacht besteed aan de volgende invalshoeken:

1. Wat is voor u religieus-humanistische zingeving?
2. Hoe vertaalt zich dit in uw leven?
3. Wat zijn de raakpunten tussen vrijzinnigen, humanisten, joden en apostolischen?

Van het deel vóór de pauze is een geluidsopname gemaakt. Op basis daarvan zijn door ondergetekende teksten gemaakt van de inleiding van Boris van der Ham en de discussie voor de pauze. Wies Houweling, Robin Brouwer en Dick Janknegt hebben teksten van hun inleidingen aangeleverd en hebben, afgezien van Robin Brouwer, antwoorden geformuleerd op een aantal van de gestelde vragen.

Rob Tijdeman

Humanistische rituelen en waarden¹

Boris van der Ham

Niet-godsdienstige rituelen

Het is een levensbeschouwelijk dagje voor mij, want ik kom net van een bijeenkomst voor humanistische uitvaartverzorgers vandaan. Daar hebben we het gehad over humanistische, seculiere, niet-religieuze symbolen en tradities. In deze geseculiseerde samenleving, waarin mensen nog wel geloven, maar niet meer naar de kerk gaan, of misschien helemaal niet meer in iets bovenmenselijks geloven, zien we dat mensen toch allerlei rituelen bedenken. Als André Hazes overlijdt, gaan we in grote getale naar een stadion. Als de MH17 neerstort, verzinnen we allerlei nieuwe rituelen. Oude rituelen, waar we ons vroeger tegen verzet hebben, zoals het huwelijk, worden populairder dan ooit. Misschien wel omdat het niet meer hoeft. Ik heb vier huwelijken gesloten en al die bruiden wilden door hun vader naar ..., nee niet naar het altaar, naar mij gebracht worden. Trouwringen zijn zeer populair. Ze schijnen door de oude Romeinen bedacht te zijn. Oude dingen worden opgepoetst en krijgen nieuwe zin. Dat is mooi. Mensen zoeken samenhang. Dat is de letterlijke vertaling van religie.

Rituelen worden vaak gekoppeld aan godsdienst, maar dat hoeft helemaal niet. Er zijn allerlei niet-godsdienstige rituelen. Denk aan beschuit met muisjes als een kind geboren is. Dat is nergens voorgeschreven, niet in de Bijbel, niet in humanistische boeken. Jaarlijks post ik op de verjaardag van mijn moeder haar foto op Facebook. Dat is ook een ritueel. Ik heb een hekel aan het woord ritueel, want het doet me denken aan heksen en rattenstaarten in de soep gooien, maar eigenlijk zijn het allemaal seculiere rituelen. Gisteravond heb ik met zoon van vier jaar voor het slapen gaan met hem besproken wat hij die dag allemaal had meegemaakt. Het zijn allemaal kleine gebeurtenissen, maar door er over te vertellen komt er samenhang in de chaos van dingen van alledag. Er is niets bovenmenselijks bij zulke rituelen, maar het geeft een bedding aan wat je als mens meemaakt.

Ik ben niet religieus, maar met dat soort rituelen doe ik uit hang naar samenhang dagelijks wat. Het zijn vormen die je zelf verzint of van anderen overneemt. Je kunt daarbij heel inconsequent zijn. Ik ben een uitgesproken atheïst, maar ik krijg altijd tranen in mijn ogen als "U zij de glorie" wordt gezongen. Niets in de tekst vind ik kloppen, maar dit lied werd gezongen bij de begrafeningen van mijn vader en mijn moeder. Het heerlijke van vrijzinnig zijn is dat je inconsequent mag zijn. Dat geeft het leven kleur. Dat is gemeenschappelijk aan onze levensbeschouwing.

Mijn grootouders waren orthodox christelijk. Mijn ouders waren dat al niet meer, maar we gingen naar de Remonstrantse broederschap. Daar ging ik op catechisatie waar ik van de (vrouwelijke) dominee een Bijbeltje kreeg, waarbij ze wel meteen zei: "Het is een mooi boek, maar je moet het niet letterlijk nemen." Op catechisatie vond ik het fascinerend om ook wat van andere religies te horen.

Ik heb later de Bijbel van de humanistische, de menselijke kant gelezen, want ik geloof niet dat er iets bovenmenselijks is. Het meest interessante personage in de Bijbel vond ik God. Aanvankelijk ruw als een havenarbeider. Eerst maakt hij de wereld en vervolgens de mens. Daar gaat hij dan als een Neanderthaler mee om: "Als je niet luistert, zet ik alles onder water." Maar als weerspiegeling van de mens zie je God geleidelijk zichzelf beschaven. Het mooiste moment vind ik dat Mozes

¹ Inleiding tijdens het najaarssymposium van de Van Oosbreestichting op 7 november 2015 in Amersfoort

tegen God zegt, als deze weer heel veel mensen wil vernietigen: “Nee, God, dat moet je niet doen.” Dan staat er in Exodus: “En God bedacht zich.” Prachtig! Jij bent de baas en zegt dan: “Nee, dat heb ik niet goed gezien.” Langzamerhand wordt God menselijk. De baas, dat zijn we zelf. Het is een reflectie van hoe we zelf zijn. Je herkent in God de mens.

In één jaar tijd overleden mijn vader en moeder, nog vrij jong, 67 en 69 jaar. Hun begrafenis ging nog met een dominee. Mijn familie vond het belangrijk en mijn ouders hadden er geen bezwaar tegen. Ik heb me toen afgevraagd: “Hoe zou ik mijn eigen begrafenis willen? Waar val ik dan op terug?” Ik was toen nog politicus, maar heb ervoor gekozen om in de protestantse traditie -want ik ben een atheïst, maar wel een protestantse atheïst- als een dominee 80 keer een vrijzinnige lezing te geven. Elke keer heb ik een aansprekende tekst, bijvoorbeeld van Spinoza, van Erasmus, maar ook van moderne denkers zoals Hannah Arendt, als uitgangspunt genomen waar ik iets levensbeschouwelijks omheen kon zetten. Ik kon zoiets niet op het internet of in boekjes vinden en heb het toen maar zelf gemaakt. Je kunt ze nog vinden op www.vrijzinnigen.com. Toen ik als 16-jarige jongen een beroepentest deed, kreeg ik te horen dat ik auteur, politicus en dominee kon worden. Na auteur en politicus kon ik zo via het Humanistisch Verbond ook dat dominee inkoppen.

Waarden

Wij seculieren, maar ook vele vrijzinnige religieuzen, hebben heel lang moeten vechten om ons los te maken van dwangmatige religieuze opvattingen. We zijn nu zo bang om iets op te leggen dat er canonfobie ontstaat. Daarmee bedoel ik dat je bang bent om waarden vast te leggen. Maar we zitten nu in een andere fase. Ieder mens heeft behoefte aan ordening. Mijn moeder werkte als verpleegkundige in een kankerziekenhuis. Daar gaf ze af en toe gedichten aan zieken die zeiden: “Ik ga dood. Hoe moet je dat doen?” Die waren blij dat ze iets aangereikt kregen. Het is heel fijn om iemands mening te horen. Dat verklaart ook waarom blogs zo populair zijn bij jongeren. Je hoeft het niet eens te zijn met die mening. Je kunt zelf beslissen naar wie je luistert. We mogen wel als vrijzinnigen, of je nu wel of niet aan de religieuze kant staat, het vrijzinnige verhaal steviger neerzetten. Teksten en liederen die we mooi vinden aanbieden en zeggen: “Doe ermee wat je wilt.”

Dit bindt ons samen: “Er is meer dan brood alleen.” Economie is ontzettend belangrijk, maar we moeten niet te veel praten over geld en politiek. Laat dat aan politici en journalisten over. Ik denk dat er heel veel mensen zijn die willen praten over waarden, zoals de waarde van vrijheid en van solidariteit. Onze samenleving zit te wachten op spreken over normen en waarden zonder dat het betuttelend wordt. Het gaat erom daarover door te denken en er samen over te praten. Ook op scholen zou er meer aandacht aan besteed moeten worden, en tevens aan geschiedenis zodat je weet waar je vandaan komt. Samen denken over wat ons bindt, los van waar je in het politieke spectrum staat. Door zo na te denken kunnen we elkaar vinden.

Reflecteren zit in mensen, is heel humanistisch. Het Humanistisch Verbond bestaat sinds 1946 als organisatie die opkomt voor emancipatie van ongelovigen. Dit kwam heel sterk tot uiting in het leger. Zo was er na de Tweede Wereldoorlog in het leger op zondag een godsdienstig uurtje voor katholieken en voor protestanten, Niet-gelovigen moesten toiletten schoonmaken. Toen hebben we als Humanistisch Verbond afgedwongen: er moet ook een humanistische verzorging komen. Die is er sinds 1961.

Tot slot een mooie anekdote. De humanistische raadvrouw van een groep soldaten in Afghanistan die met veel levensbeschouwelijke vragen zaten, Ingeborg Tak, had eens kaarsjes neergezet. De aalmoezenier die dat zag zei: “Die kaarsen zijn van ons.” Waarop Ingeborg antwoordde: “Ik heb ze zelf bij IKEA gekocht, dus ik weet niet waar je het over hebt.” Dat je iets verder denkt, is iets dat wij vrijzinnigen

gemeen hebben. Iedereen mag er het zijne van denken. Laten we samen een kaars opsteken! Dat is volgens mij een heel mooie symboliek.

© Boris van der Ham
E-mail: borisvdham@hotmail.com

Boris van der Ham is sinds 2012 voorzitter van het Humanistisch Verbond, een organisatie die humanisten, vrijdenkers, atheïsten, agnosten en vrijzinnigen verenigt.

Een vrijzinnige invalshoek op religieus humanisme²

Vrijzinnigen vinden het liefst zelf het wiel uit en denken vaak dat zij uniek zijn. Op uw verzoek vertel ik vanuit de vrijzinnige hoek iets over mijn persoonlijk opvatting over religieus humanisme en onze vereniging.

Wies Houweling

Inleiding

Ik ben bijna fulltime werkzaam als algemeen secretaris van Vrijzinnigen Nederland. Dat is een vereniging die in 1870 is opgericht om vrijzinnigen overal in Nederland te versterken en te verbinden. Voorheen was de naam van onze organisatie Nederlandse Protestanten Bond, en later Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB, maar sinds 2013 heten wij Vrijzinnigen Nederland, omdat het beter klinkt en om de nadruk te vestigen op onze wortels. Wij zijn vrijzinnig, dat is het kernwoord. Wij zijn een levensbeschouwelijke vereniging waarvan de inhoud varieert van vrijzinnig protestantisme tot religieus humanisme.

Er zijn sinds de oprichting twee doelen: vrijzinnigen ondersteunen en vrijzinnig religieus gedachtegoed verspreiden. Dat betekent in deze tijd de vrijzinnig religieuze stem in het levensbeschouwelijk debat duidelijker te laten horen. Beide taken veroorzaken verschillende werkzaamheden. Er zijn 45 afdelingen en in totaal zo'n 3500 leden. De grootste afdeling is 350 leden de kleinste 15.

Op het landelijk bureau in Amersfoort aan de Spoorstraat 1, ondersteunen we deze afdelingen, organisaties en individuen. Sommige afdelingen zijn 'kerk'-houdend en andere afdelingen noemen zich religieus humanistisch. En daartussen bevindt zich een heel scala aan religieuze en humanistische kleuren. Wij zijn een vereniging en ons hoogste orgaan is de Algemene Ledenvergadering die eenmaal per jaar bijeenkomt onder leiding van het landelijk bestuur, dat maandelijks bijeenkomt.

Onze andere taak is het verspreiden van het vrijzinnig gedachtegoed en het versterken van het netwerk. Een recent succes daarin is de benoeming per 1 augustus 2015 van een bijzonder hoogleraar vrijzinnig religieus gedachtegoed en humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek in de persoon van Laurens ten Kate. Daarnaast initiëren wij mede de organisatie van een bijeenkomst voor alle vrijzinnige voorgangers in Nederland, waaronder de voorgangers van de Doopsgezinden, Remonstranten, Vrijzinnig Protestanten, en de voorgangers van het Apostolisch Genootschap op zaterdag 30 januari 2016. Op deze bijeenkomst zal Robin Brouwer ook spreken, naast Laurens ten Kate en Manuela Kalsky.

In mijn dagelijkse werk volg in nauwgezet de vrijzinnige ontwikkelingen in de samenleving. Waar kunnen wij als vereniging het meeste of het beste bijdragen en waaraan zouden wij ons kunnen verbinden. Als vereniging moeten wij zorgvuldig met onze middelen en mensen omgaan, omdat deze beperkt zijn. Net zoals de meeste verenigingen en kerken groeien wij niet in leden. Sinds 2012 is er regelmatig contact tussen onze organisaties, het Apostolisch Genootschap en Vrijzinnigen Nederland, en werken wij o.a. samen in de organisatie van de Inspiratiedag (Connected, Utrecht, 18 april 2015).

² Inleiding op het najaarssymposium van de Van Oosbreestichting in Amersfoort op 7 november 2015

1. Wat is voor u religieus-humanistische zingeving?

Als vrijzinnige kan ik niet enkel een definitie geven. U heeft ook uitdrukkelijk om een persoonlijk invulling gevraagd. Als theoloog/ filosoof wil ik toch eerst definiëren wat ik er met deze termen bedoeld wordt of wat ik denk dat u er mee bedoelt.

Met de vraag 'Wat is voor u religieus-humanistische zingeving?' roept u drie vragen op:

- Wat is voor u religie?
- Wat verstaat u onder humanisme?
- Wat bedoelt u met zingeving?

a. Wat is voor u religie?

Het is een synoniem van godsdienst. Religie is meer dan een instituut. Het wordt gebruikt voor de ervaring met het 'andere'. Laurens ten Kate noemt het '*ervaring van een transcendentie* waar iedereen wel eens mee te maken heeft'. Een ervaring op de grens van wat je kunt ervaren. Deze grenzen zitten waar je dingen vaak moeilijk kunt beschrijven, rondom liefde en dood. Denk aan gedichten, films, beelden die rondom deze begrippen zeer betekenisvol zijn omdat ze het gat van de 'koele' beschrijving vullen. Veel daarvan, hoe er mee om te gaan, krijg je mee in je opvoeding. Elk mens zoekt naar zijn of haar eigen plek daarin. Je ontwikkelt jezelf van kinds af aan. Ik schets u kort mijn ontwikkeling:

Ik ben vrolijk gereformeerd opgegroeid op de Veluwe. Hoewel mijn overgrootvader daar predikant was, bleven we toch vreemden voor elkaar, omdat mijn moeders familie na de Tweede Wereldoorlog uit Indonesië naar Nederland kwam en mijn grootvader zonder de studie theologie predikant op singuliere gaven in de Gereformeerde kerk werd. Hij had een druk leven als predikant in een klein conservatief dorp en daarnaast als voorzitter van de NCRV. We voelden ons soms een beetje op een eiland. We hoorden er wel bij, maar er was een sterk besef dat de wereld veel groter was dan het dorp op de Veluwe.

In 1978 ging ik op kamers in Amsterdam en ging ik theologie studeren aan de VU. Er was in deze stad voldoende om je mee bezig te houden als je niet behoefde te studeren.

Mijn eerste 'roeping', zoals dat heette, was studentenpredikant in Wageningen aan de Landbouwuniversiteit en daarna was ik 15 jaar predikant in Amsterdam. De laatste 7 jaar woonde ik als dominee naast de kerk in een grote stad. Dat was een bijzondere ervaring. Ik ben tijdens mijn predikantschap acht jaar de Nederlandse vertegenwoordiger in de Wereldraad van Kerken in Geneve geweest, heb veel gereisd en mensen ontmoet met vele verschillende opvattingen over de invulling van religie. Ik was in deze organisatie altijd zeer onder de indruk van de solidariteit van kerken (mensen) wereldwijd. Dat heeft een groot deel van mijn visie op mijn eigen geloof en oorsprong gevormd. Nooit weet je zo goed waar je vandaan komt en hoe je 'gebakken' bent als in een groot internationaal gezelschap. En als je vanuit Nederland als speerpunten financiën, homoseksualiteit en vrouw in het ambt meekrijgt in deze vrij orthodoxe omgeving, dan is het een spannende tijd.

Na 20 jaar predikantschap ben ik er mee gestopt en heb ik bewust ander werk gezocht. Meer op beleidsmatig en inhoudelijk gebied werkzaam te zijn paste beter bij mijn leven. Ik ontdekte wel dat ik onvermoeibaar religieus was. Als ik op een andere plek op deze planeet zou zijn geboren, zou ik op een andere manier vorm en woorden hebben gegeven aan mijn eigen 'geloofssysteem', mijn eigen religie of religieus systeem.

b. Wat verstaat u onder humanisme?

Hier kan ik veel korter over zijn omdat Boris van der Ham daar natuurlijk veel meer van af weet dan ik. Ook velen van u ongetwijfeld. Het is goed te zien dat humanisme breder is dan het Humanistische Verbond of de Humanistische Alliantie. Het Humanistische Verbond is duidelijk opgericht om het niet-godsdienstige humanisme uit te dragen en te ontwikkelen.

Ik kan u vertellen dat er van 1945 – 1946 voor de oprichting van het Humanistisch Verbond een religieus humanistische vereniging heeft bestaan. Deze had als taak “mensen te doordringen van het besef der innerlijke samenhang, hun het geloof in het leven en in de mogelijkheid tot scheppen van een samenleving van levenslustige mensen te geven.” (Een mantel met sterren, p. 8) Het *religieuze* aspect moest tot uitdrukking komen in het besef van verbondenheid met medemensen, natuur en kosmos; het *humanistische* aspect in verwezenlijking van de waarden van waarachtigheid, gerechtigheid en naastenliefde.

Het algemene humanisme heeft heel oude wortels. Sommigen duiden Erasmus als stichter, anderen gaan nog veel verder terug. Ook het humanisme blijft een zich ontwikkelende richting, net zoals religies, met duidelijke wortels in christelijke en joodse bronnen. Het is belangrijk om te weten dat humanisme een zeer West-Europees, Noord-Amerikaans fenomeen is. Als ik boeken lees over humanisme en mensen spreek op de Universiteit voor Humanistiek, voel ik mij zeer verwant met de uitgangspunten en de wijde blik. Ik ken het echter niet van binnen uit, maar het positieve mensbeeld waar het humanisme vanuit gaat spreekt mij zeer aan.

De atheïstische stelligheid, komt eerder voort uit het Humanistisch Verbond dan uit het humanisme zelf. Antireligieus, ‘dat er niets is’, is mij vreemd. Mij stoort niet zozeer het denkbeeld, maar eerder de stelligheid waarmee het uitgedragen wordt. Hoe weet je dat zo zeker? Ik wil hiermee geen deur sluiten, maar op een kiertje open laten staan. We weten het nooit zeker.

c. En wat bedoelt u precies met zingeving?

Zingeving is een begrip dat mensen veel gebruiken, maar moeilijk te vatten is. Dit komt omdat zingeving meestal aanwezig is zonder dat we er echt over nadenken.

Mensen maken bij hun zingeving gebruik van aangeleerde kaders en het in een cultuur gangbare mens- en wereldbeeld. Zingeving is een denksysteem dat als je gelukkig wilt zijn een beetje moet kloppen. Vaak is het ook afhankelijk van de mening van anderen, hoe het hoort in onze cultuur en wereld. Tot het echt stellen van zingevingsvragen komt het vaak pas wanneer de zinbeleving stagneert.

Ik keer terug naar de oorspronkelijke vraag:

d. Wat is voor u religieus humanistische zingeving?

Een denksysteem (de wereld waarin ik val of zweef)

met (humanistische) waarden die daarin belangrijk zijn: liefde, waarheid, goedheid, gerechtigheid en vrede.

met een (religieuze) verbondenheid, met elkaar, maar ook met dingen die we niet zien, met de toekomst en de hele kosmos.

Het is een vrijzinnige wijze om het te formuleren, uitgaande van persoonlijke geschiedenis en vondsten. Uiteindelijk denken de meeste vrijzinnigen dat zij hun overtuiging zelf hebben uitgevonden.

Toen ik bij Vrijzinnigen Nederland ging werken, vertelden ze me dat zij het uitgevonden hadden en ik geloofde hen tot ik bij de Universiteit voor Humanistiek het boekje van Wouter Kuijman 'Een mantel met sterren' vond.

2. Hoe vertaalt zich dit in uw leven?

Onderhoud van het denksysteem/zingevingskader

Bronnen voor inspiratie en zingeving liggen op straat. Het kader van de Bijbel en christelijke religie waarin ik opgegroeid ben is veel te beperkt. De waarden zijn veel universeler dan het christendom. Ons denksysteem/zingevingskader verandert en evalueert langzaam. Het vraagt om onderhoud, veel mensen doen dat niet. Ik probeer daar aandacht aan te besteden in mijn leven, door te lezen en te praten over deze dingen met andere mensen.

Verbondenheid

Ik voel een grote verbondenheid. Ik ben wereldburger, ik ben uniek, maar een van de velen. Dat is fascinerend en beangstigend.

Het concept van de religieus humanistische gemeenschap is ingewikkeld. Dat is het ook in onze vereniging. Een religieus humanistische zingeving verbindt niet automatisch met anderen die dezelfde zingeving hebben. Je kunt daarvoor ook in de politiek gaan, lid van een vereniging worden of sociaal maatschappelijke acties ondersteunen. De verbindende elementen in onze vereniging zijn de lezingen, religieuze bijeenkomsten en de gesprekskringen. Eerder intellectueel van oorsprong dan sociaal of maatschappelijk. Het buitenland kent daar meer voorbeelden van. Unitarians Universalists, een vrijzinnige vereniging die wereldwijd gemeenschappen en kerken heeft, noemt zichzelf religieus humanisten. Hun 7 uitgangspunten spreken mij bijzonder aan:

1. De wezenlijke waarde en waardigheid van ieder mens.
2. Gerechtigheid, gelijkwaardigheid en compassie in menselijke relaties.
3. De acceptatie van elkaar en de aanmoediging tot spirituele groei in onze gemeenten.
4. Een vrij en verantwoordelijk zoeken naar waarheid en zin.
5. Gewetensvrijheid en het gebruik van het democratische proces binnen onze vereniging en de samenleving.
6. Als ideaal een wereldgemeenschap met vrede, vrijheid en gerechtigheid voor allen.
7. Het besef dat wij deel uitmaken van een samenhangend, onderling afhankelijk web van alle bestaan.

Deze uitgangspunten zijn in vele landen in de wereld bindende uitgangspunten voor vrijzinnige gemeenschappen die zich ook sterk maatschappelijk inzetten. Het maatschappelijk engagement is in ons land vaak niet via een groep, maar op z'n Nederlands, individueel.

3. Wat zijn de raakpunten tussen vrijzinnigen, humanisten, joden en apostolischen?

Over de raakpunten kan ik u niet veel zeggen. Ik wil wel reageren met een waarschuwing voor vrijzinnigen en de vraag 'Wat bindt ons?' proberen te beantwoorden.

Waarschuwing: Vrijzinnigen zijn van alles een beetje en steeds op zoek. Velen zullen zich duidelijk herkennen en zichzelf religieus humanist noemen met een eigen omschrijving van dit begrip.

Vrijzinnigen hebben wel enkele kenmerken. Kenmerken zijn volgens Paul Rasoer in zijn boek Faith without certainty: liberal theology in the 21ste century:

- Ze vinden steeds zelf het wiel uit. Ze denken dat ze volkomen uniek zijn.
- Ze kennen hun eigen geschiedenis niet. Sterke behoefte aan autonomie.
- Flow, ze zijn steeds in ontwikkeling.
- Ze zijn zeer transparant naar maatschappelijke ontwikkelingen.
- Er is sociaal engagement.

Er zijn vele raakvlakken en overlappingsen. Vrijzinnigen laten zich niet in hokjes stoppen.

Wat verbindt ons? Ik denk dat het onze dromen zijn. En ik wil daarom afsluiten met een verwijzing naar het lied van John Lennon 'Imagine'. Een lied met een bedrieglijk eenvoudige melodie en regels vol elegant, onomwonden vertrouwen dat de wereld, met één beeld en doel voor ogen, zichzelf kan herstellen en veranderen.) Ik eindig met de tekst van dit lied.

*Imagine there's no heaven
It's easy if you try
No hell below us
Above us only sky
Imagine all the people
Living for today...*

*Imagine there's no countries
It isn't hard to do
Nothing to kill or die for
No religion too
Imagine all the people
Living live in peace...*

*You may say I'm a dreamer
But I'm not the only one
I hope someday you'll join us
And the world will be as one*

*Imagine no possessions
I wonder if you can
No need for greed or hunger
A brotherhood of man
Imagine all the people
Sharing all the world...*

*You may say I'm a dreamer
But I'm not the only one
I hope someday you'll join us
And the world will live as one*

© Wies Houweling

E-mail: wies.houweling@gmail.com

Wies Houweling wil als theoloog grensverkennend en verbindend werkzaam zijn. Ze is altijd op zoek naar een boeiende vrijzinnige vraag en vrijzinnige visies. Wies is werkzaam als algemeen secretaris bij Vrijzinnigen Nederland. Daarvoor was ze directeur van ZinWeb. Ze geeft lezingen, schrijft artikelen en heeft een uitgebreid landelijk en internationaal vrijzinnig netwerk.

De dood van het humanisme en de opstanding van de Nieuwe Mens³

In dit essay wil ik de vraag stellen in wat voor wereld wij eigenlijk leven. Aan de hand van onderzoek uit de politieke- en sociale wetenschappen wil ik nagaan hoe het paradigma van ons tijdsbeeld er feitelijk uitziet om te bezien of de hier vermelde trends afdoende zijn om tot een verbetering van onze manier van leven te komen. Cursussen zingeving of spiritualiteit op de werkvloer zijn mooi, maar wat is er werkelijk nodig om tot een andere maatschappelijke inrichting te komen? Om deze vragen te kunnen beantwoorden is het nodig om na te gaan hoe ons maatschappijsysteem en onze cultuur sinds de jaren negentig van de vorige eeuw veranderd zijn. Want het paradigma van de postmoderne samenleving, dat in die jaren is ontstaan, is bepalend voor hoe onze maatschappij op dit moment is georganiseerd.

Robin Ruben Brouwer

Sinds de economische crisis uit 2008 is de aandacht voor een meer kritische kijk op onze westerse manier van leven toegenomen. Terwijl wij voor de crisis nog een onwrikbaar geloof hadden in onze politieke en economische verworvenheden en we meenden dat het met het klimaat, grondstoffen en onze enorme afvalproductie wel goed zou komen, maakte dit geloof plaats voor het stellen van vragen. Vragen die gaan over ons maatschappijsysteem, over economie, democratie, productie, consumptie, informatie-uitwisseling, milieu en de grote afvalberg. Duurzaamheid werd modieus. Spiritualiteit werd een thema dat zelfs zijn weg vond naar de wereld van de bedrijfstrainingen. Zingevingscursussen kwamen op om te voorzien in een behoefte na te denken over de zin van ons leven. Deze trends leidden ook tot meer aandacht voor organisaties als het Humanistisch Verbond, MVO-Nederland ('maatschappelijk verantwoord ondernemen') - en in de wereld van de kerken lijken de vrijzinnigen een brug te slaan tussen duurzame atheïsten en sociaal bewogen christenen.

Een voorgeschiedenis. Friedrich Nietzsche en de dood van God

Wanneer de filosoof Friedrich Nietzsche ruim honderd jaar geleden de dood van God aankondigt, hebben weinigen door dat deze omineuze woorden ook de dood van de mens zullen inluiden. Het denken van Nietzsche kunnen we beschouwen als een beeldenstorm waarmee elke vorm van transcendentie betekenis (dat is het geloof in waarheid en grote idealen) teniet gedaan wordt. Na de Tweede Wereldoorlog, als zijn denken een bredere populariteit krijgt onder schrijvers, filosofen en kunstenaars, zien we een beweging opkomen die ons ogenschijnlijk moet bevrijden van de laatste restjes autoriteit en gezag. De stroming die zich dan aandient en vooral in Frankrijk postvat, is die van het postmodernisme.

Onder het postmodernisme maken we het einde van de ideologieën en ismen mee. De Franse denker Lyotard komt in 1979 met een boek waarin hij laat zien dat de grote verhalen en idealen ten einde zijn. Het geloof in grote idealen, zoals die van het feminisme, pacifisme, socialisme, humanisme en marxisme, zal in de jaren die komen verdwijnen en plaats maken voor een individueel perspectief. Terwijl feminisme, pacifisme, socialisme, humanisme en marxisme eerder nog hebben gediend om een kritisch perspectief op de voortgang van onze samenleving te bieden – en dus te blijven toetsen of onze manier van leven wel de juiste is -, wordt een dergelijk kritisch perspectief op onze manier van leven na de val van de Berlijnse muur overbodig. Het einde van het communisme geeft ons het idee dat aan elke ideologie een einde is gekomen. En omdat we de kapitalistische marktsamenleving waar we zelf in leven niet langer als een ideologie, maar als vrijheid zien, achten we het niet nodig dat we nog gebruik maken van dergelijke kritische verhalen.

³ Inleiding tijdens het najaarssymposium van de Van Oosbreestichting op 7 november 2015 in Amersfoort

De meningencultuur

Met het afscheid van ideologie en een gemeenschappelijk ideaal geven we ook het idee van een objectieve of universele waarheid op. Onze samenleving verandert in een meningencultuur. Alles is maar een mening en is, zo menen we, principieel gelijkwaardig. Was de informatievoorziening eerder ingesteld op het bieden van kennis en ging ze uit van een idee van objectiviteit en waarheid, onder de meningencultuur komt het accent te liggen op subjectieve opinies en ervaringen. Het 'dat voel ik nu eenmaal zo' wordt een legitieme manier om een ander inzicht of opvatting naast zich neer te leggen. De columns komen op. Trendy acteurs wordt gevraagd hun mening te geven over het functioneren van de overheid, terwijl politici gevraagd wordt om hun visie te geven op bijvoorbeeld culinaire ontwikkelingen. Elke mening telt en is evenveel waard – of men nu Willem Holleeder of Herman Wijffels heet. Dit afscheid nemen van het idee van ideologie en universele waarheid brengt ons niet alleen een nihilistische infotainmentcultuur, het leidt ook tot het afscheid van de moraliteit. Terwijl in de wereld van het bankieren en op de Nederlandse Nyenrode Business Universiteit al jaren aan bedrijfsethiek wordt gedaan – dat is het nadenken over hoe we ons zouden moeten gedragen in het zakendoen -, wordt moraliteit, dat is het in de praktijk brengen van die ethiek, taboe. De bankencrisis die in 2008 uitbreekt, laat zien waar dit toe leidt. De graaicultuur is een direct gevolg van dit afscheid van de moraliteit. Pedagogiek, het verheffen van de burger in morele zin, behoort definitief tot het verleden. Het 'anything goes', dat door het postmodernisme wordt gepredikt, vertaalt zich naar hedendaagse uitingen van morele zelfbepaling zoals: 'Vreemdgaan? Moet kunnen, toch?!' In alle maatschappelijke sectoren is inmiddels duidelijk geworden waar het ontbreken van een 'moreel kader' toe leidt. De afgelopen jaren hebben we in reactie op het morele verval een ware hausse van Governance Codes zien opkomen. Deze codificering van de samenleving – dat wil zeggen het door het opstellen van regels proberen om gedrag weer in ordentelijke banen te leiden – moeten we zien als een hulpeloze poging bij te sturen. Hulpeloos, omdat de burger door de toename aan regels steeds meer weerzin krijgt om zich nog ergens iets van aan te trekken. Wet en regelgeving nemen steeds meer toe. De geschatte kosten van dit afscheid van het moreel kader zijn enorm.

Het dierlijke humanisme

Wanneer de Duitse filosoof en socioloog Jürgen Habermas in 2013 op 84-jarige leeftijd in het paleis op de Dam de Erasmusprijs ontvangt, waarschuwt hij in zijn lezing voor het fundamentalisme van de wetenschappen, waarbij hij zich voornamelijk richt op de neurowetenschappen. Habermas laat zien dat de dominantie van deze wetenschappen een bedreiging vormt voor de democratische rechtsorde en voor het humanisme dat de democratie heeft gemotiveerd en gefundeerd. Hij laat zien dat er met de opkomst van deze wetenschappen een verandering heeft plaats gevonden van hoe wij de mens beschouwen. Niet langer zien we de mens als een met rationaliteit en kennis begaafd wezen die in ethische zin met deze kennis tot waarheid en daarmee tot deugden en moraliteit kan komen. De neurowetenschappen beschouwen de mens voornamelijk als een 'lichaam'. Denk aan publicaties als het recente boek 'Wij zijn ons brein'. Liefde is vanuit dit perspectief niet een gezindheid die we kunnen vormen, maar een stofje in ons lichaam. De een heeft daar wat meer van dan de ander. Menselijk gedrag – en dat geldt ook voor verdraagzaamheid en vergevingsgezindheid – zien we steeds meer als verbonden aan onze hormoonhuishouding of het DNA. In de psychologie weten ze maar al te goed waar deze verandering toe geleid heeft. We spreken dan ook niet langer over de menselijke 'ziel' of de 'geest' en doen steeds minder aan gesprekstherapieën, want we zijn de mens gaan medicaliseren. Spuiten en slikken zijn een gangbare praktijk geworden. Ook lezen we steeds vaker dat de vrije wil niet bestaat. Er is, aldus Habermas, daarmee een nieuw soort determinisme aan het opkomen. Waar we honderden jaren gelezen meenden dat het leven door God of de duivel bestierd werd, nemen we tegenwoordig aan dat de mens geregeerd wordt door de natuur. Dit afstand nemen van het geloof in de ziel, de geest en de rationele vermogens van de mens, heeft ons van onze humane troon gestoten.

Het leven is, zo denken wij tegenwoordig, niet langer maakbaar omdat de wereld voor ons bepaald wordt. Het idee van het rentmeesterschap - de mens als behoeder van de schepping, ook zo'n humanistisch principe – werd dan ook losgelaten. We zijn als mens niet langer een spil in de schepping, maar eerder een dierlijke soort zoals varkens en mieren. Een deerniswekkend dier.

Het einde van het humanisme en daarmee van het geloof in rentmeesterschap, rationaliteit, kennis, waarheid en in de humane geestkracht van de mens, is een tragische ontwikkeling. Het einde van het geloof in de vrije wil en daarmee in de maakbaarheid van onze maatschappelijke werkelijkheid, is tevens de nagel aan de doodskist van de democratische rechtsorde. Een collega van Habermas, Wolfgang Streeck, waarschuwt ons dat er al wetenschappers zijn die topmensen uit het bedrijfsleven uitleggen dat de democratie zijn laatste tijd gehad heeft. De Amerikaanse ethicus Michael Sandel gaat nog een stapje verder en laat zien dat veel westerse mogendheden al een oligarchie geworden zijn. Want, door de opkomst van internationale bedrijven die een macht bezitten waar menige staat niet meer tegen op gewassen is, is er een nieuwe adel opgestaan die de lakens uitdeelt: de aandeelhouder. Het postmodernisme is dan ook geen liberale, democratische of humanistische stroming, zoals onderzoek laat zien. Ze is gestoeld op een libertijns en daarmee anarchistisch hyperindividualisme dat zich verzet tegen elke vorm van gemeenschappelijkheid of collectiviteit. Dit einde van het geloof in de democratie, in het gemeenschappelijke, is de reden dat we zien dat mensen in relaties, gezinnen en op de werkvloer steeds meer voor zichzelf kiezen ten koste van de ander of het gemeenschappelijke. De verruwing in het verkeer, de vele vechtscheidingen en de toename van de rechtsgang in de privaatrechtelijke sfeer zijn enkele voorbeelden van deze tendens. Dit verklaart ook dat racisme en antisemitisme weer zijn opgekomen.

De waardeloosheid der dingen

Wanneer we dit overzien wordt duidelijk dat Nietzsches beeldenstorm velen heeft geïnspireerd om de fundamenteën onder onze democratische rechtsorde en beschaving weg te slaan. 'De rechten van de mens' en 'de democratie' waar wereldleiders de mond vol van hebben, zijn inmiddels loze woorden. Want zelfs in ons land zijn we afhankelijk van de kinderarbeid en uitbuiting die we buiten ons eigen rechtssysteem faciliteren. Toen ik vorig jaar een voordracht voor het Humanistisch Verbond mocht houden, was ik aanvankelijk verbaasd dat ik weinig kritiek van de zaal te verduren had. Men is, zo lieten mensen van de organisatie weten, al doordrongen van het transcendentieverlies (het verlies van geloof in waarheden en idealen) in de eigen gelederen. Humanisme is per slot van rekening ook maar een mening of hobby.

In het bedrijfsleven, bij overheden en in de media wordt de laatste tijd veel gesproken over maatschappelijk verantwoord ondernemen, duurzaamheid of burgerparticipatie. Ook wordt er veel gedaan aan goede doelen en bouwen we schooltjes in de Derde Wereld. Toch ontbreekt het bij al deze intenties aan een fundament en dienen ze er voornamelijk toe om ons een goed gevoel te geven over onze wereld. Een wereld waarin wij niet langer een gidsland zijn, waarin wij niet langer menen dat wij die wereld bouwen. We zeggen dan, om onszelf vrij te pleiten, dat de wereld te complex is en dat we in een geglobaliseerde wereld leven en bevestigen met deze excuusjes onze eigen onwil en onvermogen. En omdat alles, dat wil zeggen ook zelfverrijking, racisme en vreemdgaan, meningen zijn en er geen waarheid meer is om hier onderscheidingen te zien, heeft niemand schuld aan de wereld die wij voortbrengen.

Wanneer Wim Kok in de jaren negentig uitroept dat zijn partij, de PVDA, zich van haar ideologische veren ontdoet, geldt dat voor alle politieke partijen in de westerse wereld, maar ook voor het humanisme, feminisme en pacifisme. En zonder een ideologische basis, zonder geloof in een supra-individuele waarheid, is er niets meer over dan wat taal, goede intenties en meninkjes.

Wanneer alles maar een mening is, wanneer alles aan elkaar gelijk is, is alles waar en daarmee *waardeloos*. Er is geen onderscheidend principe meer. We eten soep waar drollen in drijven en noemen dit consumptievrijheid. Het onvermogen om op korte termijn te komen tot een duurzame samenleving op het terrein van ecologie, consumptie, productie en samenleven, ligt niet zozeer in de onwil van grote bedrijven, maar in het feit dat duurzaamheid ook maar een mening, een vrije individuele keuze is. Wil er wat veranderen dan zullen wij weer moeten komen tot waarheden, tot universele waarden en tot een geloof in het individu-overstijgende belang daarvan. En dit gaan we niet redden met 'een stukje zingeving', een cursus over individuele spiritualiteit, afvalscheiding, of ethiek voor managers.

Hoezo negativisme?

Wanneer de wereldvermaarde filosoof Slavoj Zizek in mei van dit jaar in Amsterdam enkele duizenden studenten toespreekt, laat hij zien dat de ideologie van onze tijd eruit bestaat dat wij menen dat er geen ideologie of dogma's meer bestaan. In een wereld waarin waarheid, het hebben van principes en grote idealen taboe zijn, moeten we de gedachte dat alles maar een mening is beschouwen als het nieuwe dogma. Veranderen van dit paradigma, van deze realiteit, doen we, zo ging hij verder, niet met een stukje duurzaamheid, met charitas en goede doelen. In dit licht bezien is het wegschenken van miljoenen dollars aan goede doelen door de miljardair Bill Gates niet een uiting van het willen veranderen van ons systeem, maar houdt dit het systeem juist in stand en is daar op gericht. Zizek, die in zijn lezing uitvoerig inging op de Bijbel, stelt dat alleen de daadwerkelijke naastenliefde, de 'Agape', een uiting is van de wezensverandering die wij nodig hebben. Zoals we in de Bergrede kunnen lezen gaat het daarin niet om een stukje zingeving of charitas, maar om het komen tot een opstanding van de mens. Het verhaal dat Jezus ons biedt over onze realiteit, is dan ook niet cynisch of negatief, maar voert ons tot de werkelijkheid van ons bestaan, van onze wereld. Bovendien laat het ons zien hoe we hier iets tegenover kunnen stellen, hoe we vrij kunnen worden door aan onze opdracht te voldoen.

De Nieuwe Mens

Aan het eind van deze begrafenisrede over het humanisme wil ik komen met een constructief slotakkoord, een aanzet tot een Nieuwe Mens. Om tot een opstanding te komen in je mens-zijn en dus afstand te nemen van de postmoderne mentaliteit die in ons woont, moeten we anders leren denken. Een 19^e-eeuwse humanist formuleerde dit als volgt: 'de mens moet komen tot een revolte tegen zijn sociale ik, vanuit zijn mens-zijn'. Dit opstaan, zo'n revolte tegen het sociale ik, dat kunnen wij! Maar, dan moeten we ons eerst ontdoen van onze aangeleerde allergie voor waarheid, moraliteit en grote Idealen – de postmoderne en neoliberale 'sociale ik' die thans in ons regeert.

Laten we doordrongen raken van het feit dat naastenliefde, verdraagzaamheid, vergevingsgezindheid, de rechten van het kind, de trouw (ook in relaties), de rechten van elk mens op een gelijkwaardig vruchtgebruik van de planeet en een zorgvuldig beheer van onze planeet – om maar wat te noemen – geen meningen zijn! Het zijn individu-overstijgende waarheden! Waarheden die wij elkaar weer moeten gaan aanleren (en waarvoor we leraren nodig hebben), gedrag dat we weer zullen moeten gaan vormen (opvoeding, onderwijs), en kennis die wij moeten gaan verwerven ten koste van de oppervlakkige meninkjes. Ethiek moet weer moraliteit worden. Dat alles moet, willen we ons los maken van de schijnvrijheid die wij momenteel ervaren.

Lieden als Gandhi, Jezus, Mandela en Martin Luther King gingen ons hierin voor. Van hun leven en werk kunnen wij leren hoe wij dit moeten gaan doen. Gandhi liet zien dat dit ook een 'nee zeggen' veronderstelt: een nee tegen mentaliteiten en gedrag waarin hij zijn vijanden zag – niet in mensen, maar in wat mensen kunnen voortbrengen. Gandhi was dan ook geen postmoderne relativist of posthumanist.

Hij streed voor een universeel ideaal, een Waarheid. Ik moet hierbij ook denken aan de apostolische voorman Van Oosbree die in de eerste helft van de 20^e eeuw zogenaamde 'Levensregelen' opstelde. Regels en principes die nodig zijn om op te staan om tot een hogere vorm van mens-zijn te komen. Dat zijn geen vrijblijvende meningen en is iets anders dan een 'stukje zingeving', spiritualiteit of duurzaamheid.

Er zijn vele wegen die naar Rome leiden, maar naar een humane en rechtvaardige wereld leidt, zo weten we maar al te goed, maar één weg. Deze opstanding is die weg. Gaat u mee?

© Robin R. Brouwer
E-mail: robin.r.brouwer@gmail.com

Robin R. Brouwer is een joodse filosoof die werkt aan het vergroten van de bewustwording voor maatschappijverandering. Hij is sinds september 2012 verbonden aan het Amsterdamse debatcentrum De Nieuwe Liefde van Huub Oosterhuis, waar hij maandelijks lezingen geeft en in debat gaat met politici, journalisten en wetenschappers over de problemen van onze huidige samenleving.

Wat je denkt of spreekt of doet ...⁴

Van kind af aan ben ik apostolisch. Wat me al vroeg opviel was de sfeer van strijdbaarheid in de zondagsdienst. Ook in veel liederen kwam dit tot uiting. Als kind dacht ik dat het apostolische zangkoor al voor de dienst op de radio zong. Later begreep ik dat dit het Morgenrood was, waarmee de Vara zijn uitzending begon... Een veelgehoorde strijdkreet was: *We zijn geen kerk, maar een werk*. In het godsbegrip kwam dit onderscheid ook tot uiting: *God als mens*, en bijvoorbeeld ook: *We zijn er voor God, dat is voor de mensen*.

Het tweede wat me opviel was de intensieve aandacht voor de ontwikkeling van een ethisch besef, meestal gezindheid genoemd. Dat begon al jong. Neem bijvoorbeeld een kinderkoorlied als *Mijd in woorden en gedachten, al wat laag is laf en min?* En dan het refrein: *Wat je denkt of spreekt of doet, laat het edel zijn en goed*. Die regel wordt de rode draad door mijn verhaal.

Deze twee dingen:

- een vurig pleidooi om God niet buiten de mens te zoeken,
- de nadruk op een ethisch besef, een gezindheid.

Dick Janknegt

Ook aan mij is vanmiddag de eer om het drietal vragen te beantwoorden. Uiteraard is dit een strikt persoonlijk antwoord.

De gemeenschap

Apostolisch is meer dan uitsluitend een gedachtegoed. Er is ook nog de gemeenschap. Een plek waar je gelijkgestemden ontmoet, elkaar inspireert om het gedachtegoed in praktijk te brengen en bijzondere momenten in het leven met elkaar deelt.

Ook een plek met nadrukkelijke aandacht voor de mogelijkheid om opnieuw te beginnen als het eens helemaal is mislukt. Want een wezenlijk kenmerk van apostolischen is dat jijzelf degene bent die als eerste verantwoordelijk is. Als je teveel naar anderen kijkt wordt je erg kwetsbaar voor teleurstellingen. *Verbeter de wereld, begin bij jezelf*. Of, met Gandhi gesproken: *wees de verandering die je graag wilt zien*.

De relatie met de apostel

Eveneens wezenlijk voor mij is de band met de apostel. Ik heb hem altijd gezien en ervaren als voorbeeld in alles waar het genootschap voor staat. Dat behelst dus zaken als ethiek en integriteit, onbaatzuchtige liefde en compassie. Lidmaat worden is geen administratieve handeling. De basis is een persoonlijke afspraak met de apostel, waarin je afsprekt ook zo'n mens te zijn, en elkaar daar wederzijds in te steunen. Zo'n afspraak, een belofte, kan je nog weleens over een moeizame drempel heen helpen, is mijn ervaring. De apostel schrijft ook de wekelijks leidraad voor de zondagsdienst, en verder vraagt en benoemt hij verzorgers voor de gemeenschap. Tijdens mijn leven is dat altijd zo geweest. Wat wel enorm is veranderd, is dat er alle ruimte is gekomen voor een persoonlijke invulling, en voor de twijfel die daarbij hoort. Binnen het genootschap is een goede vraag belangrijker dan een juist antwoord.

⁴ Inleiding tijdens het Najaarssymposium van de Van Oosbreestichting in Amersfoort op 7 november 2015.

Het gedachtegoed

Het gedachtegoed, de gemeenschap, en de relatie met de apostel, zijn voor mij de drie pijlers voor mijn apostolisch zijn. Vanmiddag richt ik me verder op het gedachtegoed. De kern hiervan is voor mij ethiek. De wens om een ethisch en integer mens te zijn, hetgeen tot uiting komt in liefdevol denken, spreken en handelen.

Hoe zit het dan met god? Over veel zaken kan ik me intens verwonderen.

Neem nou bijvoorbeeld het wonder van een zwerm vogels, van de sterrenhemel als afbeelding van het oneindige heelal of de onbegrijpelijke samenhangen binnen de quantumfysica.

Maar ook het wonder van de mens, die kan liefhebben, zich in een ander kan inleven. En die dat inlevingsvermogen al kan aanwijzen in zijn eigen hersenen! Ook bij apen trouwens, waar volgens onderzoeker Frans de Waal empathisch gedrag ook werkelijk voorkomt! Het illustreert dat empathie zich in miljoenen jaren heeft ontwikkeld. Kennelijk was deze eigenschap succesvol in de evolutie. Verwondering alom, en wie ben ik om te zeggen dat u het niet met god mag aanduiden? Maar het apostolische gedachtegoed leunt sterk op de projectie God als Mens. Hoe zit dat dan? Een kort verhaal.

Een oude man zit in een rolstoel in een herfstig bos. Hij treurt om verlies. Van zijn vrouw, zijn gezondheid, zijn been. Zijn geloof in god is hij kwijtgeraakt en hij heeft geen oog voor de schoonheid om hem heen. Een klein meisje loopt naar hem toe, raapt een blad op en geeft het hem. Er ontstaat een gesprekje, dat even duurt. De man vertelt het meisje over zijn leven, zijn loslaten, zijn pijn. Het meisje vertelt over haar plezier in het bos, over haar vriendinnetjes. Haar plannetjes. Na een tijdje komt de moeder het meisje halen, een beetje bezorgd. "Wie was dat?" vraagt ze haar. "Dat was mijn vriend", zegt het meisje. Als de man even later thuis komt vraagt zijn bezorgde dochter waar hij zolang is geweest. "In het bos", zegt hij, "op zoek naar god". Zijn dochter glimlacht en vraagt of hij die heeft gevonden. "Jawel", zegt de man, "hij is een klein meisje".

Kan zo'n verhaal worden verteld zonder god? Jawel, maar voor menigeen zal het minder aansprekend, minder poëtisch zijn. Misschien moeten we het woord god zien als poëzie. Zoals de dichter Leo Vroman spreekt over systeem. Poëzie dringt je geest niet echt binnen, het *raakt* de geest. Of, zo u wilt, de ziel.

Culturen

Nog even iets over culturen. Elk mens is in zekere zin een product van cultuur en opvoeding enerzijds, en van zijn eigen ik, zijn genen, anderzijds. Een open cultuur stimuleert de mens om zijn eigen vragen te formuleren, en de eigen antwoorden te zoeken. Het omgekeerde is een gesloten cultuur, je zou het, met deze cartoon van Jan Zandstra, ook een eenrichtingscultuur kunnen noemen. Als kind van de jaren 60 en 70 -we worden wel eens de protestgeneratie genoemd- heb ik een aversie tegen gesloten culturen waar mensen voorschriften en sancties voorgeschoteld krijgen. Een kenmerk van zo'n cultuur is dat er geen ruimte is voor twijfel. Het theïsme, vooral als het geloof als zekerheid wordt gepresenteerd, is een voorbeeld van zo'n cultuur. In die context ben ik een

volstreekte atheïst, en elk slachtoffer van zulke culturen verdient m.i. ons aller steun.

Binnen het genootschap ervaar ik een open cultuur. Het is ons aller verantwoordelijkheid dit zo te houden. Natuurlijk kan ook een open cultuur waarde toekennen aan geschriften die de basis vormen voor een gesloten cultuur. Uiteindelijk bepaalt de mens immers hoe je met de teksten omgaat. Een voorbeeldje.

Het zesde van de tien geboden luidt: "Gij zult niet doodslaan". Een voorschrift, een gebod zelfs. Onze Nederlandse bijbel is uiteraard een vertaling. Het is dan ook interessant om de originele bijbel erbij te pakken, zoals u vermoedelijk weet is dit de Twentse Biebel. Daar staat het toch iets anders: "Doodsloan? Dat doo'j nich!".

In dezelfde stijl worden de geboden over 'echtbrekken' en 'stellen' verwoord. Wat als gebod is vertaald blijkt oorspronkelijk te zijn bedoeld als een appel op je geweten...

Wat is voor u religieus-humanistische zingeving?

Ik geloof dat een compassievol en integer leven leiden de beste vorm is van zingeving. Mensgericht, ik denk dat je het dus humanistisch kunt noemen. De toevoeging religieus vind ik vooral verwarrend. Zeker in de communicatie met niet-apostolischen zou ik het niet snel gebruiken, omdat menigeen er een gesloten cultuur achter zal vermoeden, met godsdienstige voorschriften.

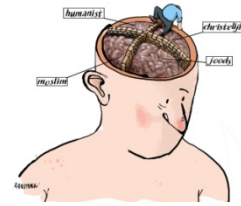
Zingeving gaat altijd over jezelf. Een mooi voorbeeld gaf Karen Armstrong. Enige tijd terug gaf ze in Nijmegen een boeiende lezing over compassie. Na afloop vroeg iemand haar of ze niet heel erg teleurgesteld was dat de grote godsdiensten, die compassie met de mond belijden, er in de praktijk zo vaak een potje van maken. Karen reageerde heftig. "Het gaat er niet om wat de godsdiensten doen", was haar reactie, "het gaat erom wat wij zelf doen. U en ik!" Is Karen nou religieus of humanistisch? Compassie is niet zomaar even bedacht, het zit diep in ons. In de evolutie heeft het kennelijk bijgedragen aan ons overleven, en dat geeft me hoop voor de toekomst. Van mij mag je dat een religieus besef noemen, zelfs godsvertrouwen. Maar de intrinsieke waarde van compassie wordt daar voor mij niet meer of minder door.

Hoe vertaalt zich dit in de praktijk?

De makkelijkste vraag. Met het moeilijkste antwoord. Schendingen van integriteit zijn bijna dagelijks in het nieuws. Geen enkele geleding ontkomt eraan, en dan hebben we het nog maar over het zichtbare stukje van de ijsberg. Integriteit is een schaars goed in onze samenleving, de voorbeelden daarvan buitelen over elkaar heen. Een veroordeling past me niet, uit eigen ervaring weet ik maar al te goed hoe je integriteit kan vervagen onder druk van je omgeving. Het is zaak om mensen op te zoeken die je juist sterken in je ethisch besef. Die mensen ken ik gelukkig. Vanmiddag zit er ook een stel in de zaal. Maar uiteindelijk is er maar één echt antwoord op de vraag. Wie zei het ook alweer: "Geloof nou bovenal in jezelf"? Ben ik liefdevol en integer in wat ik denk, spreek en doe?

Hoe zie je de raakpunten met vrijzinnigen, humanisten, joden?

Deze vraag heb ik naar mezelf vertaald. De vraag suggereert dat iedere groepering zijn eigen werkgebied heeft. Zo is het niet, zoals deze cartoon illustreert vormen we samen een geheel, de hersenpan van de mensheid. Met dat in gedachten probeer ik antwoorden te vinden.

- Door mijn gerichtheid op de mens vermoed ik dat er met humanisten veel raakvlakken zijn.
- Mijn expliciete wens om hardop te twifelen geeft denk ik raakvlakken met veel vrijzinnigen.
- Als raakvlak met de joodse cultuur zie ik vooral de leergierigheid.

Meer dan *wat* ons inspireert vind ik overigens van belang *waartoe* we worden geïnspireerd.

Voor mij liggen dus de belangrijkste raakpunten in de praktijk van het dagelijks leven waar we elkaar ontmoeten. Ik doe een warm pleidooi voor ontmoetingen met humor en twijfel. Humor helpt je de dodelijke ernst van het eigen gelijk te relativiseren. Twijfel zet je aan om open naar een ander te luisteren. De praktijk zoals ik die ervaar is dat er met goedwillende mensen, die met humor en twijfel, maar ook met verwondering, naar het leven kijken, al snel een gevoel van verwantschap ontstaat. Die verwantschap is voor mij het eigenlijke raakpunt. Dan wordt de ander een stukje van jezelf, dan wordt compassie praktijk. Weet u, er zijn van die momenten dat het menselijk geweten cultuurverschillen overstijgt. Kent u deze foto nog, van de Iraanse vrouw die de moordenaar van haar zoon vergeeft, en zijn moeder om de nek valt? Wie raakt zoiets nou niet?

Ik hou dus niet van hokjes, niet religieus of joods, niet humanistisch of vrijzinnig, en niet apostolisch. Zet mij maar buiten de kleedhokjes, op het prachtige speelveld van de mens.

Tot slot

Van jongs af aan ben ik gegrepen door een droom, een ideaal van een betere wereld, waar denken, spreken en doen op een hoger plan zullen staan. Die droom gaat over ethiek, over een gezindheid. In de eerste plaats voel ik me daar zelf verantwoordelijk voor. Zoals verwoord in een apostolisch lied:

I Have A Dream

Maar het blijft een mooi verhaal zonder mensen met een ideaal. Die bereid zijn om te tonen dat er meer is dan 't gewone. Die weten: bij mij begint het allemaal...

Opnieuw een strijdlied, maar dan anno 2015. Om je droom vast te houden, ook als de moed je soms in de schoenen zinkt, heb je medestrijders nodig. In de samenleving zijn die er volop. Religieus, humanistisch, atheïstisch, wat doet het er toe. Zoals John Lennon zong in het (atheïstische) lied Imagine: *You may say I am a dreamer, but I am not the only one.* Wie die droom met me deelt, noem ik graag mijn broeder of zuster! Vrijzinnig of humanist, met of zonder religieus gevoel, met of zonder god. Laten we elkaar blijven bemoedigen om liefdevol te blijven in het vaak zo verwarrende dagelijks leven. En om met rabbi Hillel te eindigen: *de rest is commentaar.*

© Dick Janknegt

E-mail: d.janknegt@hccnet.nl

Dick Janknegt is van jongs af aan apostolisch. Hij studeerde wis- en natuurkunde en specialiseerde zich in statistiek en informatica. Op deze terreinen was hij werkzaam bij diverse organisaties. Daarnaast was hij jarenlang actief als geestelijk verzorger binnen het Apostolisch Genootschap. Zijn betrokkenheid bij het genootschap hangt nauw samen met een diepgaande interesse voor en verwondering over de menselijke ziel en geest. Hij schrijft er graag over, omdat hij gelooft in de kracht van het verhaal.

Discussie⁵

Tijdens de discussie werden vragen uit het publiek voorgelegd aan de vier inleiders, Boris van der Ham, Wies Houweling, Robin Brouwer en Dick Janknegt, die daarop reageerden.

Vraag aan Boris van der Ham: *Hoe reageert u op het betoog van Robin Brouwer over het einde van het humanisme?*

Boris van der Ham: Daar wil ik graag iets op zeggen. Ik ben het namelijk helemaal eens over wat hij zei over de nieuwe mens. Dat zijn precies de waarden waarover ik het had. Er is natuurlijk wel een canon, dingen waarvan je zegt: "Dat moet je omarmen en niet relativiseren." De verklaring van de rechten van de mens, bijvoorbeeld. Maar er zijn ook andere zaken. Om het even persoonlijk te maken. Ik heb een relatiecrisis gehad en ik vond het heel beledigend dat mensen zeiden: "Als het niet goed voelt, dan moet je uit elkaar gaan." Je hebt elkaar een belofte gedaan of je bent samen iets aangegaan en dan kun je toch niet zeggen: "Het voelt niet goed, dus ik houd ermee op." Dan is het belangrijk dat je trouw blijft. Dat is een waarde waarop je elkaar mag aanspreken. Juist vanwege die ervaring zeg ik altijd aan het einde van een huwelijksvoltrekking: "We zijn er allemaal bij. Dat betekent dat we de verantwoording hebben om iemand erop aan te spreken als hij of zij te gemakkelijk het huwelijk uit zijn handen laat vallen." Natuurlijk kun je altijd scheiden, maar dat je doorknokt, dat er loyaliteit is, dat er trouw is, dat is iets dat niet in de wet is vast te leggen, maar wel in onderlinge verbanden.

Wat ik niet met Robin Brouwer deel is de negatieve manier waarop de samenleving in elkaar zou steken. Ik zie dat er door veel mensen wordt gezocht naar zingeving. Als er één ding gebleken is bij de bankencrisis, waarin immoraliteit hoogtij vierde, is dat gepoogd wordt daar goede richting aan te geven. Dat het mislukt is des mensen. Net zoals het in je persoonlijke leven gebeurt dat je je iets voorneemt en het niet volhoudt. Maar de worsteling is er wel. Daarom ben ik iets optimistischer. Maar dat er zaken in de wetgeving zijn die je niet wilt relativiseren, evenals in je persoonlijke leven, daar sta ik volledig achter. Je moet je niet voor canonisering schamen. Vrijzinnigheid en stevigheid sluiten elkaar niet uit. Open zijn en ergens in geworteld zijn liggen in elkaars verlengde.

Vraag aan Robin Brouwer: *Wil je hierop reageren?*

Het Nieuwe Mensprincipe dat ik formuleer betekent dat je voorbij de postmoderne samenleving gaat. Die postmoderne samenleving heeft een neoliberale component waardoor bedrijven als 'Second love' gefaciliteerd worden om ontrouw te promoten. Een samenleving die gegrondvest is op de rechten van de mens, maar ook op die van trouw, die maakt daar een einde aan. Een samenleving die echt duurzaam is, gaat zich niet op afvalscheiding richten, maar zegt van bepaalde producten: "Die gebruiken wij niet meer. Die zijn vernietigend." Nu is afvalscheiding zoals de biecht in de kerk: Het is er om de zonde in stand te houden en ons een goed gevoel te geven.

Boris van der Ham: Over afvalscheiding zijn we het eens. Bij 'Second love' is dat voor mij de vraag. Partners zouden kunnen beslissen dat ze een open relatie willen. Dan is het geen ontrouw. Dat mogen mensen zelf beslissen. Daarom ben ik tegen het verbieden van een site als 'Second love' bij wet. Ik heb er wel een moreel oordeel over. Eventueel zou je de advertenties bij de Ster kunnen verbieden.

Je had het in je inleiding ook over bedreiging van synagogen en het Anne Frankhuis. Die komen uit de religieuze streng-islamitische hoek.

⁵ Tijdens het najaarssymposium van de Van Oosbreestichting op 7 november 2015 in Amersfoort

Robin Brouwer: Maar ook van de PVV. Toen ik als 18-jarige bij de dodenherdenking stond, riep men: "Dat nooit meer." Toen zeiden we: "Natuurlijk gebeurt dat nooit meer. Maar intussen zijn racisme, intolerantie, homofobie, antisemitisme teruggekomen als voortvloeisel van de postmoderne, libertijnse samenleving. Door te grote mate van vrijzinnigheid durft men geen nee te zeggen op de werkvloer, in de buurt, in de wijk tegen die mentaliteit. Een waarlijk integere samenleving betekent dat je onzuivere elementen daaruit verwijdert. Dan moet je zeggen: "Nee, dat willen we niet meer. We willen een integere samenleving."

Boris van der Ham: Een integere samenleving willen we allemaal. Laten we nu helder zijn over wat we willen. Willen we individuele vrijheid in samenhang met anderen? Daarvoor doet het er niet toe of je jood, moslim, atheïst of christen bent. We moeten een grens trekken tussen mensen die van anderen eisen dat ze op een zeer bepaalde manier leven en mensen die uitgaan van een principiële individuele vrijheid. Dat laatste houdt ook verantwoordelijkheid in voor milieu en dergelijke.

Zoals ik al zei, de emancipatie van niet-gelovigen is in Nederland is gelukt. Je mag zelf weten of je gelovig bent of niet. Maar in de wereld, ook in Nederland, zie je een enorme intolerantie vanuit de orthodoxe vleugels van de islam. Dat gaat helemaal niet over libertijnisme. Integendeel, je ziet soms in de Arabische wereld dat socialisme zich paart aan religieus extremisme. We moeten onze ogen niet sluiten voor de extreme vormen van de islam, de belangrijkste oorzaak van het antisemitisme in Nederland.

Vraag aan Wies Houweling: *Bouwen met los zand, netwerk. Hoe dan?*

Wies Houweling: Ik vind dat inderdaad een moeilijk punt. Er ontstaan niet veel nieuwe gemeenschappen rondom religieus humanisme. Het is inderdaad veel los zand. Ik heb met mijn beschrijving van de internationale uitgangspunten van de Unitarians Universalist proberen aan te geven dat ik denk dat daar mogelijkheden liggen. Geen grote, maar kleinere gemeenschappen, die met elkaar hun zingevingssysteem onderhouden en hun waarden en verbondenheid samen beleven en uitdragen.

Vraag aan Wies Houweling: *U houdt de deur nog op een kier. U meent keuze te hebben. Denkt u niet dat velen daar 'bijgelovig' van worden?*

Wies Houweling: Vrijzinnigen geloven niet in stellingen. Ik bedoel hiermee niet dat ik de deur open laat voor een grote God bestuurder, maar wel voor een niet kennen van mogelijke transcendentie.

Vraag aan Dick Janknegt: *Als, zoals u stelt, onze inspiratie uit de mens en de menselijke relaties voorkomt –en niet uit een objectieve entiteit ('god')- zijn we dan niet overgeleverd aan het postmoderne subjectivisme: de mens als maat van alle dingen?*

Dick Janknegt: We kunnen volgens mij de wereld inclusief onszelf alleen maar beschouwen door de ogen van de mens. Dat heeft niets te maken met postmodernisme of welk –isme dan ook. Daarmee bedoel ik niet te zeggen dat er buiten de mens niets is, of niets van belang is. We zijn deel van een geheel, en moeten dat geheel bij ons denken en handelen een grote rol geven. Maar dat geheel, of liever gezegd het kleine stukje ervan dat zichtbaar is, bekijken we door de ogen van de mens. De vraag suggereert dat het ook anders zou kunnen, maar ik denk dat iedereen, die denkt dat hij door andere ogen kan kijken dan door die van de mens, er naast zit.

Persoonlijk ben ik liever overgeleverd aan een mens die weet dat hij subjectief is, en dus zichzelf kan relativiseren, dan aan een mens die de subjectieve opvatting koestert dat hij God kent als een objectieve entiteit, en dat als niet te relativiseren waarheid uitdraagt.

Vraag aan Dick Janknegt: *Waar baseer je waarden op? Hoe voorkom je 'cherry-picking' (uit de literatuur e.d. halen wat jouw gelijk bevestigt) en organiseer je een tegenover? In sommige religies is dat een boek of bron.*

Antwoord van Dick Janknegt:

Wat cherry-picking betreft: voor iedereen is dat een valkuil, al zou het maar zijn omdat je oog nu eenmaal gemakkelijker valt op iets dat je aanspreekt. Voorkomen kun je het m.i. niet, wel helpt de twijfel, waarover ik eerder sprak. Wat de waarden betreft: het helpt mij zeer om met enige regelmaat mensen op te zoeken waarvan ik denk dat ze die waarden koesteren, en waarvan ik de uitkomsten in hun leven zie. Het helpt ook om keuzen te maken wat betreft de boeken en kranten die je leest, de tv-programma's die je bekijkt, de internetbronnen die je raadpleegt. Je bent nu eenmaal beïnvloedbaar, iedereen heeft inspiratiebronnen nodig, en het is de kunst om daar selectief in te zijn. Goed om het regelmatig met elkaar over deze zaken te hebben.